

Presència humana

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

CULLA

L'ALT MAESTRAT

ACADÈMIA
VALENCIANA
DE LA LLENGUA

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Tecnolingüístics

RECURS I TEXT
Aureli Ferrando Muria

DISSENY
Vicent Almar

MAQUETACIÓ I GRAFISME
Guillermo Tomás Lull

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica i Toponímia
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Culla, 125

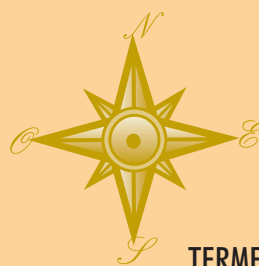
Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 96 387 40 23
Adreça electrònica: avl@gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Culla

ISBN: 978-84-482-4823-9
Depòsit legal: V-1619-2008
Impressió: Graphic 3

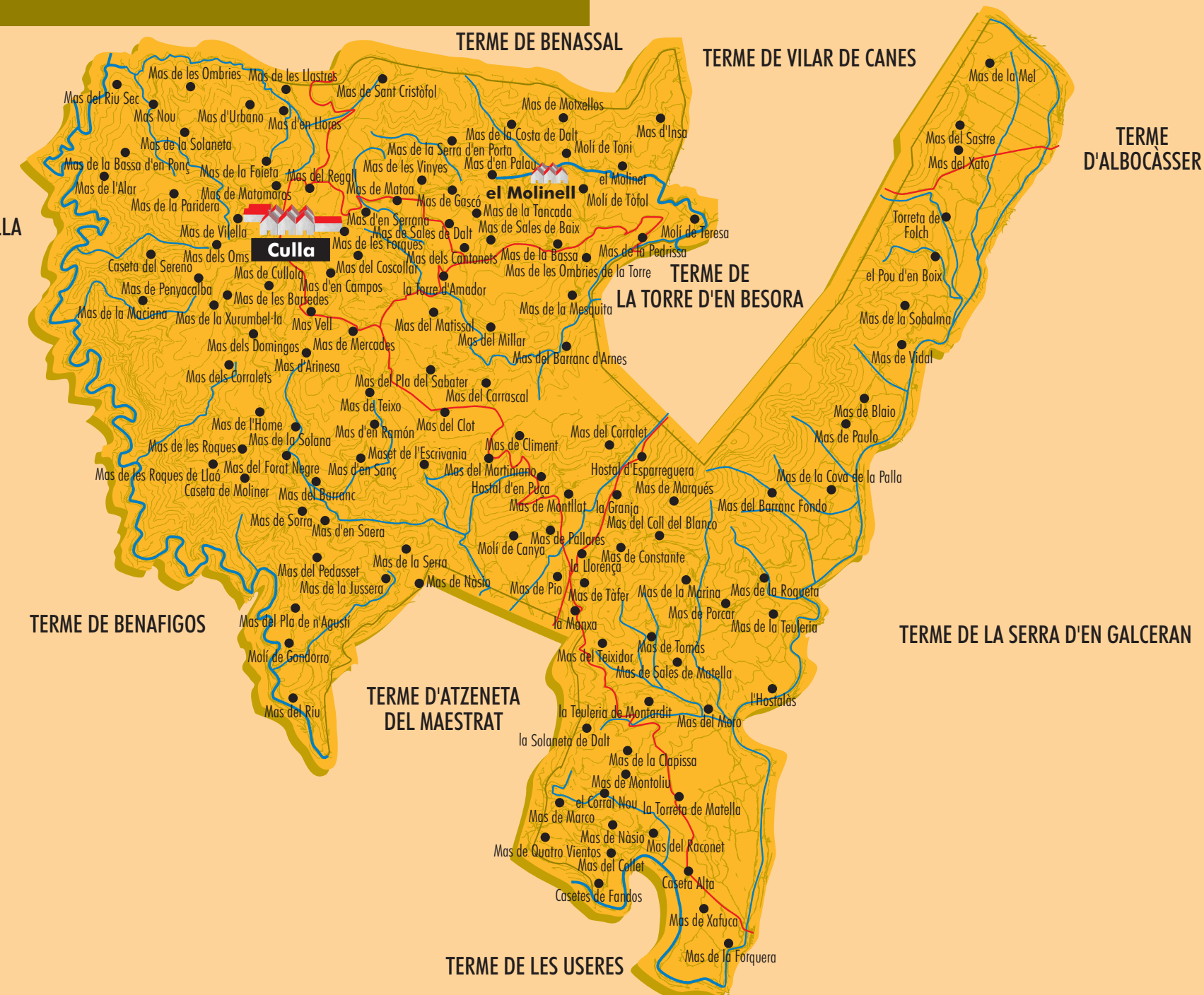
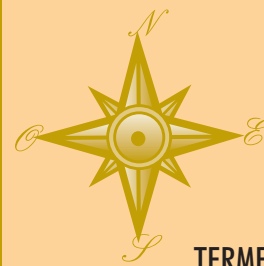
www.avl.gva.es

Elements físics

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Riu
- Rambla, barranc
- Carretera
- Muntanya
- Pic, roca, etc.
- Cova
- Pas de muntanya
- Penya-segat
- Toll, clotxa
- Paratge
- Depressió
- SERRA**

Poblament

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Riu
- Rambla, barranc
- Carretera
- Poblament

Vies de comunicació

Assagador de Castelló
Assagador de Quatro Vientos
Assagador de les Fontetes
Camí d'Atzeneta
Camí de Benafigos
Camí de Benassal
Camí de la Costa
Camí de la Font d'en Segures
Camí de la Punta
Camí de la Serra d'en Galceran
Camí de les Fontanelles i del Molinell
Camí de Sant Mateu

Camí de Vilafranca
Camí de Vistabella
Camí del Pla de la Torre
Carretera d'Atzeneta a la Torre d'en Besora
Carretera de Benassal
Carretera de la Torre d'en Besora
Carretera de Sant Pau
Carretera dels Cantonets
Carretera dels Ivarsos
Pista de la Cova de la Palla
Senda del Coll del Blanco

Hidrografia artificial

Bassa de Montardit
Font d'en Cabrit
Font d'en Torner
Font de l'Abeurador
Font de l'Onzell
Font de la Ferrerola
Font de la Llosa
Font de la Sobalma
Font de la Teuleria
Font de Mercades
Font de Santa Maria
Font del Grevoler
Font del Molinar

Font del Molinell
la Fontassa
les Fontanelles
les Fonts
Pou d'en Boix
Pou d'en Fes
Pou de l'Ametler
Pou de la Pica
Pou de la Serra
Pou de les Casetes
Pou de les Fontetes
Pou del Salze
Pou Nou

Altres llocs d'interés

Assomador de la Cingla
Camp de futbol
Càmping
Carrasca dels Clapers
Consultori mèdic

Ermita de Sant Cristòfol
Ermita de Sant Roc
Mines de les Ferritges
Molins de vent
Pont dels Nou Ulls

CULLA

El 22 de maig de 1213 es va fer la primera delimitació coneguda dels dominis del castell de Culla, arran de la promesa de Pere el Catòlic de fer donació d'estes terres a l'Orde del Temple. El terme abraçava tot el territori, i més, del que després serà la *Tinença* o *Setena de Culla*, és a dir, la comunitat d'herbatge integrada pels termes actuals de Culla, Atzeneta, Vistabella, Benassal, la Torre d'en Besora, Vilar de Canes i Benafigos, de la comarca de l'Alt Maestrat. Tanmateix, després de la conquesta, la carta de població de Culla, atorgada el 23 de març del 1244, establia dins dels límits municipals l'encara gran triangle territorial comprès entre el riu de Montlleó –aleshores anomenat riu Sec– del NW al SE, la rambla Carbonera del S al NE i, tancant el N, la serra de Foies (920 m), Motxellos (885 m) i Montcàtil (1.116 m), un ample terme que es veurà reduït amb el pas del temps.

Encara se sent dir popularment per estes contrades “açò és més llarg que el terme de Culla”. I és que els 116,30 km² que té actualment han anat adquirint una forma ben curiosa de fletxa, com a resultat, al llarg de la història, de tres desagregacions al bell mig de l'únic terme municipal que coneixem amb esta forma: la Torre d'en Besora, Vilar de Canes i el Pla de Meanes –que passà a Atzeneta. La memòria popular recorda que Atzeneta pretenia fer seu també el paratge de Montllat, fet que hauria suposat la partició del terme de Culla en dos mitats; però, finalment, l'any 1520 se signà la concòrdia que tancava el llarg pleit que des del segle XIII mantenien les dos viles sobre les partides de Matella, Montllat i Meanes: Culla es va quedar amb Montllat –el que permetia la continuïtat territorial– i amb “tota la canal llarga de Matella”, és a dir, el marge dret de la vall de la rambla Carbonera, que des de les Useres fins a Albocàsser va estretint-se al llarg d'uns 17 km –l'últim tram dels quals va ser objecte també d'una multicentenària disputa amb Vilar de Canes, que s'acabà tancant a favor de Culla ja al final del segle XVIII. Quedà així configurada esta estreta i llarga franja compresa entre la rambla Carbonera –fins a l'entreforc amb el riu de Montlleó, on canvia el nom pel de *rambla de la Viuda*– i la serra d'Esparreguera –amb un vèrtex geodèsic de tercer orde a 1.082 m.

El poble de Culla es troba en la punta de la fletxa, al cara-sol de la mola de l'antic castell, arruïnada al llarg de segles i dinamitada finalment després de les Guerres Carlines, on s'alça un molló que marca un vèrtex geodèsic de segon orde (1.121 m). Este és el punt més alt del terme, des d'on es partixen les aigües a través d'una complexa xàrcia de barrancs i barranquets, d'una banda fins al riu dels Estrets i la rambla Carbonera (entre els 550 m i els 390 m), i de l'altra, cap al riu de Montlleó (entre els 580 m i els 390 m), a través

d'un entramat encara més abrupte de racons, foies i barrancs, que van a parar als nombrosos meandres –les anomenades *voltes*– que serpentejen per davall de cingles com el de Penyacalba (1.077 m), amb un tall de roca vertical de vora 200 m.

Tota esta complexitat del relleu –a més de les formacions càrstiques pròpies del terreny calcari: coves, balms, avencs, clotxes, cadolles o cocons–, una considerable humanització del territori en el passat –més de 300 masos i cases aïllades, ara majoritàriament deshabitats, amb els seus bancals, pous, cisternes, tancats, corrals, eres o pallisses–, la importància històrica de les pastures mancomunades de la Setena –assagadors, carreres, passos, mallades, abeuradors, etc.– i l'antiguitat del seu poblament –pintures rupestres, enterraments neolítics, restes ibèriques, etc.–, fan més urgent, si cap, el recull i la publicació dels seus noms de lloc, que bategen un paísatge rural esquerp i bellíssim. A estos arguments envers l'interés de la toponímia de Culla, cal afegir el secular aïllament en què ha viscut –la primera carretera, que uní la població amb Benassal, s'obrí ben entrat el segle XX– i la tradicional dispersió dels seus habitants, amb els antics camins de ferradura ja abandonats, que han donat pas actualment a les innombrables pistes obertes en la muntanya, junt amb el despoblament continuat durant la segona mitat del segle XX –el màxim històric de població del terme s'assolí l'any 1903 amb un total de 2.819 habitants, l'any 1945 en quedaven 2.647 i el 1970 n'eren 1.532. Actualment són 697 veïns, dels quals menys de 200 viuen al poble; fins i tot grans masades com la de Sales de Matella, amb 45 habitants l'any 1945, escola rural, practicant, tenda, molí i transport, hui estan deshabitades. A tot això s'ha d'afegir l'envelliment progressiu de la població.

Culla busca el seu futur fent un notable esforç en la restauració urbana, en l'adequació de cases rurals i en l'oferta d'altres servicis per al turisme d'interior.

el Canalís
el Cau Gran
el Clotalet
el Collado
el Forat Negre
el Forn de Martí
el Ginebral
el Llentisclar
el Molinell
el Pla de Sabater
el Planàs
el Porrassar
el Prim
el Raconet
el Reng
el Riu Sec
el Rodejo
el Surco
els Clots
els Estrets
els Forcallissos
els Perxets
els Quatre Caps
els Reboladors
els Ribassals
els Ullals
Foia d'en Jacob
Foia de l'Oca
Foia de Matutano
Foia de n'Amil
Forcall del Riu
l'Arboçalet
l'Artiga
l'Empeltada
l'Espessura
la Bassa Blanca
la Camenya
la Clapissa
la Costera
la Llastra
la Lloma
la Mallada Fonda
la Mallada Més Alta

la Pota del Cavall
la Riba
la Tanyadeta
la Torreta de Matella
la Travessera
la Voltassa
la Xotxima
les Cambrelles
les Clotxes Llargues
les Macarulles
les Massadores
les Ombries (de la Torre)
les Ombries (del Riu Sec)
les Oronetes
les Saloquies
les Tancades del Coscollar
les Torretes
Partida de la Mel
Partida de les Roques de Llaó
Partida de Montllat
Partida de Paulo
Partida de Sales de Matella
Pinar del Morral Roig
Pinar Gran
Pla del Cancell
Racó d'Orenga
Racó de la Roureda
Racó de les Abelles
Racó de les Barraques
Racó de les Carrasques
Racó de Ten
Racó del Ros
Racó dels Corral
Racó dels Pous
Sorts del Mas del Pi
Volta de Baia
Volta de Batalla
Volta de Fandos
Volta de Generosa
Volta de la Vidala
Volta de Rasina
Volta dels Pobills

Mas de la Xurumbel·la
Mas de les Barredes
Mas de les Forques
Mas de les Llastres
Mas de les Ombries
Mas de les Ombries de la Torre
Mas de les Roques
Mas de les Roques de Llaó
Mas de les Vinyes
Mas de Marco
Mas de Marqués
Mas de Matamoros
Mas de Matoa
Mas de Mercades
Mas de Montllat
Mas de Montoliu
Mas de Motxellos
Mas de Nàsio
Mas de Pallarés
Mas de Paulo
Mas de Penyalcalba
Mas de Pio
Mas de Porcar
Mas de Quatro Vientos
Mas de Sales de Baix
Mas de Sales de Dalt
Mas de Sales de Matella
Mas de Sant Cristòfol
Mas de Sorra
Mas de Tàfer
Mas de Teixó
Mas de Tomàs
Mas de Vidal
Mas de Vilella
Mas de Xafuca
Mas del Barranc

Mas del Barranc d'Arnes
Mas del Barranc Fondo
Mas del Carrascal
Mas del Clot
Mas del Coll del Blanco
Mas del Collet
Mas del Corralet
Mas del Coscollar
Mas del Forat Negre
Mas del Martiniano
Mas del Matissal
Mas del Millar
Mas del Moro
Mas del Pedasset
Mas del Pla de n'Agustí
Mas del Pla del Sabater
Mas del Raconet
Mas del Regall
Mas del Riu
Mas del Riu Sec
Mas del Sastre
Mas del Teixidor
Mas del Xato
Mas dels Cantonets
Mas dels Corralets
Mas dels Domingos
Mas dels Oms
Mas Nou
Mas Vell
Maset de l'Escrivania
Molí de Canya
Molí de Gondorro
Molí de Teresa
Molí de Tòfol
Molí de Toni
Torreta de Folch

PRESENCIA HUMANA

Partides i paratges

Castellalbo
Clapissa del Cardanxar
el Bancal Roig

el Bovalar
el Bruseralet
el Burgall

ELEMENTS FÍSICS

Orografia

Avenc de l'Arc (de Penyalcalba)
Cantal Pardo
Cingle d'en Burgueres
Cingle Verd
Cingles Fondos
Coll de la Manxa
Coll del Blanco
Coll del Gitano
Coll de Fandos
Coll de la Barraca
Coll de la Parreta
Coll de la Volta
Coll del Forcall
Coll del Moro
Coll del Raconet
Coll del Romeral
Coll del Vent
Coll dels Covarxos
Coll dels Fusters
Coll dels Pins
Coll del Gros
Costera de la Marraixona
Costera de les Savines
Costera dels Reguers
Cova Blanca
Cova de l'Ocre
Cova de la Figuera
Cova de la Palla
Cova de la Solana
Cova de les Cabres
Cova del Bovalar
Cova del Molinell
Cova dels Gitanos
Cova Llonga
Curulló de la Costa
Curulló de Motxellos
el Castellar
el Castellar (Serra d'Esparreguera)
el Clot
el Cormull

el Martellet
el Matagallàs
el Mollonàs
el Morral
el Replanellàs
els Dentells
els Morrals
els Profundos
els Tossalets
la Pedrissa
la Picossa
la Puntiguda
la Rocassa
la Selleta
la Selleta (de Foies)
la Socarrada
la Talaia
les Buitreres
les Calçades
les Cingles
les Costes
les Llobateres
lo Curulló
Lloma d'en Bom
Lloma de la Clapissa
Lloma de la Fontanella
Lloma de la Paridera
Lloma de Sant Cristòfol
Lloma del Ferrer
Lloma del Mas d'en Ramon
Lloma del Millar
Mina del Mas de l'Home
Mola de la Torre d'Amador
Mola del Mas de Sales
Moleta de la Jussera
Montardit
Morral d'en Balaguer
Morral de la Maciana
Morral del Cervo
Morral del Sereno

Morral del Teix
Morral Petat
Morral Redó
Morral Roig
Pla d'en Gomis
Pla d'en Nomdedéu
Pla d'en Ros
Pla de la Creu
Pla de la Torreta de Folch
Pla de les Mines
Pla de les Vinyes
Pla de Matella
Pla del Sabater
Pla del Sastre
Pla dels Noguers
Puntal del Molinet
Roca de la Clapissa
Roca de la Mallada
Roca de la Miloca
Roca de la Moreria
Roca de n'Eixem
Roca de Penyalba (i el Frontó)
Roca del Corb
Roca del Migdia
Roca del Tormo
Roca dels Estrets
Roca Llisa

Hidrografia natural

Barranc de Cullola
Barranc de l'Aladernar
Barranc de l'Espinalbar
Barranc de l'Ombrió
Barranc de la Bassa
Barranc de la Ferrerola
Barranc de la Font de l'Oli
Barranc de la Llàcua
Barranc de la Melonera
Barranc de la Moreria
Barranc de la Rocassa
Barranc de la Teuleria de Montardit
Barranc de la Travessera
Barranc de les Soluquies

Saleretes Pardes
Serra d'en Segures
Serra d'Esparreguera
Serra de Teixó
Serra del Palom
Tossal d'Arinesa
Tossal d'Esparreguera
Tossal de la Bassa d'en Ponç
Tossal de la Fembra
Tossal de la Foieta
Tossal de la Llaoneta
Tossal de la Serrada
Tossal de la Sobalma
Tossal de Mercades
Tossal de Tàfer
Tossal del Blanco
Tossal del Coscollar
Tossal del Flare
Tossal del Mas d'Insa
Tossal del Mas de l'Home
Tossal del Mas de la Cova
Tossal del Mas de Porcar
Tossal del Molinell
Tossal del Pedasset
Tossal del Roquís
Tossalet del Mas Nou

Barranc de Santa Maria
Barranc del Bonyigó
Barranc del Bovalar
Barranc del Llentiscar
Barranc del Mas d'en Saera
Barranc del Mas de la Cova
Barranc del Mas de Ventura
Barranc del Mas Nou
Barranc del Passet
Barranc del Pou d'Airó
Barranc del Pou de la Pica
Barranc del Pou del Salze
Barranc del Regall
Barranc del Rumbo

Barranc del Sargar
Barranc del Surco
Barranc del Vernís
Barranc dels Forcallets
Barranc dels Infernals
Barranc Fondo
Barranc Fondo (o dels Estrets)
Barranquet del Camí dels Bous

Bassa del Collado
Rambla Carbonera
Rambleta Roja
Riu de Montlleó
Riu del Molinell
Riu dels Estrets
Riu Sec

POBLAMENT

Poblament

Caseta Alta
Caseta de Moliner
Caseta del Sereno
Casetes de Fandos
Culla
el Corral Nou
el Molinell
el Molinet
el Pou d'en Boix
Hostal d'en Puça
Hostal d'Esparreguera
l'Hostalàs
la Granja
la Llorença
la Manxa
la Solaneta de Dalt
la Teuleria de Montardit
la Torre d'Amador
la Torreta de Matella
Mas d'Arinesa
Mas d'en Campos
Mas d'en Llores
Mas d'en Palau
Mas d'en Ramon
Mas d'en Saera
Mas d'en Sanç
Mas d'en Serrana
Mas d'Insa
Mas d'Urbano

Mas de Blaio
Mas de Climent
Mas de Constante
Mas de Cullola
Mas de Gascó
Mas de l'Alar
Mas de l'Home
Mas de la Bassa
Mas de la Bassa d'en Ponç
Mas de la Clapissa
Mas de la Costa de Dalt
Mas de la Cova de la Palla
Mas de la Foieta
Mas de la Forquera
Mas de la Jussera
Mas de la Maciana
Mas de la Marina
Mas de la Mel
Mas de la Mesquita
Mas de la Paridera
Mas de la Pedrissa
Mas de la Roqueta
Mas de la Serra
Mas de la Serra d'en Porta
Mas de la Sobalma
Mas de la Solana
Mas de la Solaneta
Mas de la Tancada
Mas de la Teuleria